

บทที่ 2

การทบทวนเอกสาร

ผู้วิจัยได้ทบทวนทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะสร้างกรอบความคิดพื้นฐานสำหรับเป็นแนวทางการดำเนินการวิจัย โดยแบ่งกลุ่มการทบทวนเอกสารเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

1. แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง
2. ความซับซ้อนของระบบสิทธิในทรัพยากรส่วนรวมและความขัดแย้ง
3. การขยายตัวของอำนาจรัฐในการจัดการทรัพยากร
4. การขยายตัวของการเกษตรเชิงพาณิชย์กับการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการทรัพยากร
5. การเคลื่อนไหวต่อรองในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากร

แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง

งานวิจัยฉบับนี้จะใช้แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองเป็นแนวคิดหลักในการสร้างมุมมองสำหรับการวิจัย จากนั้นจะมีแนวคิดย่อย ๆ อีกหลายแนวความคิดที่จะช่วยลดระดับแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองให้สามารถเป็นมุมมองที่จะทำความเข้าใจปรากฏการณ์งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาได้

นิเวศวิทยาการเมืองสนใจศึกษาเกี่ยวกับความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากร กล่าวคือในการเข้าถึงทรัพยากรของคนกลุ่มต่าง ๆ นั้นมีความขัดแย้งกันอย่างไรบ้าง อำนาจและสิทธิในการเข้าถึงต่างกันแตกต่างกันอย่างไรระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกัน (อาณันท์ กาญจนพันธุ์, 2551, 224)

บราวน์ (Bryant, 1992, 33-57) ได้ศึกษานิเวศวิทยาในประเทศโลกที่ 3 และได้จำแนกองค์ประกอบการวิจัยตามแนวการวิเคราะห์แบบนิเวศวิทยาออกเป็น 3 ส่วนที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ แหล่งบริบทของการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม (contextual sources of environmental change) ความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากร (conflict over access) และผลกระทบทางการเมืองจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม (political ramifications of environmental change) ซึ่งพอสรุปสาระได้ดังนี้

1. แหล่งบริบทของการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม

องค์ประกอบในส่วนที่เป็นแหล่งที่มาเชิงบริบทของการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมนี้ บรายอันท์ (Bryant, 1992, 24) ได้จำแนกเป็น 3 องค์ประกอบ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายของรัฐ (state policy) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ (interstate relation) และทุนนิยมโลก (global capitalism)

การศึกษาในส่วนนี้เพื่อสะท้อนถึงผลกระทบที่ปรากฏมากขึ้นของพลังผลักดันจากรัฐและนานาชาติ ในด้านสิ่งแวดล้อมของโลกที่ระบบเศรษฐกิจและการเมืองต้องพึ่งพาอาศัยกัน

นโยบายของรัฐนับว่ามีบทบาทหลักในปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่นอกจากกำหนดความสำคัญก่อนหลังและการปฏิบัติของรัฐบาลแล้ว ยังมีส่วนสำคัญในการกำหนดวาทกรรมทางสังคมเกี่ยวกับประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม และมีส่วนสำคัญต่อความเข้าใจต่อปัญหาการเมืองของการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาอย่างละเอียดถึงที่มา เนื้อหา การปฏิบัติ และผลกระทบของนโยบายดังกล่าว

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ จะต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างตะวันออก-ตะวันตก ซึ่งเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาทั้งความสัมพันธ์ที่เป็นความรุนแรง เช่น สงคราม และความสัมพันธ์ในทางสันติ ที่เป็นความช่วยเหลือระหว่างรัฐ เช่น การให้เงินช่วยเหลือในการจัดการต้นน้ำ เป็นต้น ซึ่งงานวิจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดคำถามว่าอิทธิพลของการช่วยเหลือนั้นมีผลต่อธรรมชาติและวิถีทางการพัฒนาของประเทศ ที่ได้รับความช่วยเหลืออย่างไร และในยุคที่เกิดการตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมในโลกที่หนึ่งและโลกที่สามเพิ่มมากขึ้นนี้ ความร่วมมือด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมควรจะเป็นเช่นไร

ขณะเดียวกันทั้งรัฐและรัฐบาลต่างชาติดังกล่าวก็มักจะถูกอยู่ภายใต้บริบทของทุนนิยมโลก และปรากฏอยู่ในรูปของบรรษัทข้ามชาติ ที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมอย่างมหาศาล โดยที่บรรษัทข้ามชาติไม่อาจแยกออกจากสังคมที่เข้าไปปฏิบัติการอยู่ การพิจารณาและทำความเข้าใจว่าบรรษัทข้ามชาติมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมอย่างไร จึงเท่ากับเป็นการทำความเข้าใจบริบททางเศรษฐกิจ - การเมืองของการกระทำทั้งในส่วนประเทศที่มาจากบรรษัทข้ามชาติ และประเทศที่บรรษัทข้ามชาติเข้าไปดำเนินการ การวิเคราะห์ในส่วนนี้อาจเริ่มจากการวิเคราะห์บรรษัทข้ามชาติไปสู่บริบททางเศรษฐกิจที่กว้างขึ้นแล้วสรุปลงไปถึงที่บรรษัทข้ามชาติดำเนินกิจการอยู่

2. ความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากร

ในส่วนนี้เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิการเข้าถึงทรัพยากร (access rights) การต่อสู้ในท้องถิ่น (local struggles) และการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ (ecological transformation)

ซึ่งจะให้ความสำคัญต่อข้อจำกัดและโอกาสที่ชาวนาและประชาชนผู้ด้อยโอกาสอื่น ๆ ในสังคมได้ต่อสู้เพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อมที่วิถีชีวิตของพวกเขาจะต้องพึ่งพิง ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจความขัดแย้งในการเข้าถึงหรือสิทธิ ทั้งในแง่พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และในปัจจุบัน การวิเคราะห์ในส่วนนี้จะต้องวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เพื่อช่วยให้ตระหนักถึงความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาสังคมและมนุษย์ที่ก่อร่างสร้างตัวจากปัจจัยทางการเมือง สังคม และระบบนิเวศ

การศึกษาในส่วนนี้นอกจากจะสนใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและจำเป็นต้องศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาด้วย เพื่อชี้ให้เห็นความต่อเนื่องและการดำรงอยู่ในปัจจุบันของการต่อสู้ในท้องถิ่น เช่นมีการเปรียบเทียบประสบการณ์ในยุคอาณานิคมและยุคหลังอาณานิคม แม้ว่าพื้นที่ทำการศึกษามีความแตกต่างกัน ทั้งทางเศรษฐกิจ-การเมืองและระบบนิเวศ แต่ผลการศึกษา มักชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่เกิดจากการกระทำของเจ้าอาณานิคม และความเป็นปรปักษ์ระหว่างรัฐกับชาวนาในการควบคุมและมีอำนาจเหนือทรัพยากร และเป็นภาพที่ปรากฏให้เห็นมาถึงปัจจุบันและเกิดขึ้นกระจายอยู่ทั่วไป

ความขัดแย้งระหว่างชาวนากับรัฐและชนชั้นนำทางเศรษฐกิจ ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของที่ดินเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการต่อสู้กันเพื่อมีอำนาจครอบครองทรัพยากรอื่น ๆ ด้วย เช่น สัตว์ป่า พืชพันธุ์ สภาพของดิน และแหล่งน้ำ ส่วนหนึ่งของความสลับซับซ้อนของความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรก็เนื่องมาจากระบบการถือครอง (tenurial system) และสถาบันทางสังคมที่ตรวจสอบการเข้าถึง การควบคุม และการใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ความซับซ้อนในการเข้าถึงทรัพยากรได้รับความสนใจเป็นพิเศษ เนื่องจากมีสิทธิที่หลากหลายซ้อนทับกัน โดยมีทั้งการถือครองที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทำให้เกิดโครงข่าย (web) ที่ซับซ้อนแยกกันไม่ออก

ความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญที่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกทางสังคม ความขัดแย้งระหว่างผู้เสียเปรียบกับกลุ่มอื่น ๆ ได้รับความสนใจอย่างมาก โดยความสนใจพุ่งไปที่ความสัมพันธ์ของชาวนากับชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและการเมือง ความขัดแย้งนี้อาจดูเป็นเรื่องปกติที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวทางด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือว่าเป็นกลยุทธ์สำคัญของคนจนที่จะปกป้องรักษาพื้นฐานทางสิ่งแวดล้อมที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของพวกเขา

การตระหนักถึงมิติทางประวัติศาสตร์ของความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรเป็นสิ่งสำคัญต่อความเข้าใจการต่อสู้ในปัจจุบัน ด้วยการสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวทำให้ความขัดแย้งต้องมาบรรจบกันทั้งผู้กระทำระดับชาติ ระดับนานาชาติ และระดับท้องถิ่น และก่อรูปให้เกิดการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ทางการเมือง ทางสังคม และทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย

3. ผลสะท้อนทางการเมืองที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม

งานศึกษาในส่วนนี้สนใจทิศทางที่การเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจ-สังคม และได้ขยายเป็นกระบวนการทางการเมืองอย่างไร ทั้งนี้ต้องตระหนักว่าไม่ได้หมายถึง การมองตามทัศนะของแนวความคิดสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนด (environmental determinism) แต่เป็นการมองในลักษณะของความสัมพันธ์แบบตอบโต้ระหว่างสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยมีคำถามที่สำคัญ 2 ประเด็นคือ คำถามที่ว่าผู้ด้อยโอกาสในสังคมต้องแบกรับหรือต้นทุนของการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมมากน้อยขนาดไหน และคำถามว่า ภายใต้สถานะเช่นใดที่การได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมที่ไม่เสมอภาคกันนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างไร

แนวความคิดที่สำคัญในส่วนนี้ก็คือ แนวความคิดเรื่องความเป็นชายขอบ ไม่ว่าจะเป็นในส่วนทรัพยากรเองหรือผู้ที่ใช้ทรัพยากรนั้น ๆ ซึ่งมักจะนำไปสู่กระบวนการของวงจรอุบาทว์ การศึกษาผลสะท้อนทางการเมืองที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมจึงควรมุ่งไปที่ประเด็นต่าง ๆ คือ ผู้ไร้อำนาจที่ต้องตกอยู่ในวงจรอุบาทว์ของความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมและความยากจนว่ามีวิธีการรวมตัวกันต่อต้านหรือประท้วงรัฐและชนชั้นนำทางเศรษฐกิจจากการที่พวกเขาต้องสูญเสียทรัพยากรที่ตนเองต้องพึ่งพิงอย่างไร การเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับชาติมีผลต่อกระบวนการทางการเมืองอย่างไร การเคลื่อนไหวต่อต้านและประท้วงในรูปแบบต่าง ๆ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อกลุ่มสถานภาพเดิมอย่างไร และกลุ่มผู้มีอำนาจมีวิธีจัดการกับการต่อต้านนี้อย่างไร

ในการศึกษาการเคลื่อนไหวของผู้ไร้อำนาจในประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะเป็นประเด็นสาธารณะยังจำเป็นต้องอธิบายการกลายเป็นประเด็นสาธารณะของปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยการเชื่อมโยงเข้ากับการเคลื่อนไหวของขบวนการสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น โดยวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทัศนะของชนชั้นนำเกี่ยวกับธรรมชาติด้วย

ความซับซ้อนของระบบสิทธิในทรัพยากรส่วนรวมและความขัดแย้ง

ทรัพยากรส่วนรวม (common-pool resource) เป็นทรัพยากรที่มีคนหลายกลุ่มเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยสิทธิลักษณะต่างๆกัน การที่บุคคลหลายกลุ่มเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยลักษณะสิทธิที่แตกต่างกันดังกล่าวคือต้นเหตุสำคัญของความขัดแย้ง ผู้ที่จำแนกถึงความซับซ้อนของระบบสิทธิบนฐานทรัพยากรส่วนรวมหนึ่งไว้อย่างชัดเจนคือ ออสโตรม และชลาเกอร์ (Ostrom and Schlager, 1996, 127–156) โดยจำแนกให้เห็นว่ามีสิทธิถึง 5 แบบที่อาจเกิดขึ้นบนทรัพยากรส่วนรวมเดียวกัน ได้แก่

1. สิทธิในการเข้าถึง (access rights) หมายถึง สิทธิที่สามารถเข้าไปในพื้นที่ทางกายภาพที่กำหนด หรือสิทธิที่จะเข้าไปถือครองพื้นที่ทางกายภาพ แต่ยังไม่มียุทธวิธีที่จะได้หน่วยของทรัพยากรหรือผลผลิตของทรัพยากร การพิจารณาสิทธิลักษณะนี้ คือการพิจารณาว่าใครมีสิทธิเข้าไปใช้ประโยชน์ในทรัพยากรส่วนรมนั้นบ้าง เข้าไปใช้อย่างไร คนแต่ละกลุ่มมีสิทธิดังกล่าวแตกต่างกันอย่างไร เป็นต้น

2. สิทธิในการเก็บเกี่ยว (withdrawal rights) หมายถึงสิทธิที่จะได้มาในหน่วยของทรัพยากรหรือผลผลิตของทรัพยากร เช่น เมื่อเข้าไปในป่าก็มีสิทธิในการเก็บของป่า จับสัตว์ ตัดไม้ หรือใช้ที่ดินในป่าเพื่อการเพาะปลูกหรืออยู่อาศัย เป็นต้น แต่ผู้ที่ได้สิทธินี้เป็นเพียงการได้สิทธิในการเก็บเกี่ยวแต่อย่างใด ยังไม่มีสิทธิในการจัดการ การพิจารณาสิทธิลักษณะนี้ คือการพิจารณาว่าเมื่อคนกลุ่มต่างๆ ได้สิทธิการเข้าถึงแล้วเขามีสิทธิใช้ประโยชน์หรือเก็บเกี่ยวทรัพยากรนั้นๆ อย่างไร และมีความแตกต่างกันอย่างไร

3. สิทธิในการจัดการ (rights of management) หมายถึง สิทธิที่จะกลั่นกรองแบบแผนการใช้และการเปลี่ยนแปลงแบบแผนดังกล่าวโดยการสร้างสรรค์ให้ดีขึ้น หมายถึงว่านอกจากจะมีสิทธิในการเก็บเกี่ยวแล้วยังมีสิทธิในการวางแผนวางระเบียบกฎเกณฑ์เพื่อให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างเหมาะสม

4. สิทธิในการกีดกัน (rights of exclusion) หมายถึงสิทธิที่จะกำหนดว่าใครควรจะมียุทธวิธีในการเข้าถึงทรัพยากร และวิธีที่สิทธิในการเข้าถึงนั้นจะถูกเปลี่ยนมือ

5. สิทธิในการขายหรือให้เช่า (rights of alienation) หมายถึงสิทธิที่จะขายและ/หรือให้เช่าในสิทธิต่างๆ ที่มีอยู่

ความขัดแย้งที่เกิดจากความซับซ้อนของสิทธิก็เนื่องมาจากมีคนต่างกลุ่มที่มีผลประโยชน์ต่างกันและถือสิทธิที่ต่างกัน เช่น ประชาชนมีสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรแต่ไม่มีสิทธิในการจัดการและกีดกัน โดยสิทธิดังกล่าวไปอยู่ที่รัฐ และรัฐกำหนดให้คนบางกลุ่มสามารถ

เข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ เช่น กีดกันชาวบ้านธรรมดาไม่ให้เข้าไปใช้ประโยชน์ ในขณะที่อนุญาตให้นายทุนสัมปทานได้

ความขัดแย้งยังอาจเกิดขึ้นได้จากผู้ที่มีสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ด้วยกัน แต่ว่ามีระดับสิทธิแตกต่างกัน ทั้งอาจเนื่องมาจากจารีตประเพณีบางประการ หรือจากกฎเกณฑ์ของรัฐ เช่น พบว่าชาวบ้านบางกลุ่มสามารถถือครองที่ดินในเขตป่าในทำเลที่ดีเป็นที่ทำกินส่วนตัวได้ ในขณะที่บางกลุ่มได้สิทธิเฉพาะในทำเลที่ไม่ดี บางกลุ่มได้สิทธิเฉพาะการเก็บของป่า

นอกจากนี้ความขัดแย้งยังอาจเกิดจากคนต่างกลุ่มต่างผลประโยชน์กันแต่ต้องการสิทธิในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรเดียวกัน โดยอ้างถึงที่มาของสิทธิดังกล่าวต่างกัน เช่น บางกลุ่มอ้างหลักเกณฑ์จากกฎหมายของรัฐ ในขณะที่บางกลุ่มอ้างกฎเกณฑ์จากจารีตประเพณี

มีงานวิจัยหลายเรื่องที่สะท้อนให้เห็นถึงข้อถกเถียงดังกล่าว เช่น งานวิจัยเรื่อง “การเคลื่อนไหวนโยบายสาธารณะเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษากรณีการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในเขตป่าชายเลนและป่าสาคร ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง” ของ เลิศชาย ศิริชัย (2551) ได้ชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนในสิทธิและความขัดแย้งในป่าชายเลนชุมชนแห่งหนึ่งในลุ่มน้ำปะเหลียน โดยหากพิจารณาโดยผิวเผินป่าชายเลนดังกล่าวเป็นทรัพยากรส่วนรวมที่จัดการโดยชุมชน ชาวบ้านทั่วไปมีสิทธิใช้ประโยชน์ตามกฎหมายของชุมชน แม้ว่าโดยกฎหมายแล้วจะเป็นเขตป่าสงวนหรือเป็นป่าที่รัฐเป็นเจ้าของ แต่ในความเป็นจริงในพื้นที่ป่าชายเลนชุมชนดังกล่าวมีความซับซ้อนในเรื่องสิทธิอย่างมาก กล่าวคือก่อนที่จะมีการเคลื่อนไหวให้ป่าชายเลนดังกล่าวเป็นป่าชายเลนชุมชน ชาวบ้านได้ไปถือครองพื้นที่ในป่าชายเลนเพื่อปลูกปาล์ม เนื่องจากป่าจากสามารถสร้างรายได้ให้แก่คนในพื้นที่นั้นได้มาก แต่ว่าก็ไม่ใช่ชาวบ้านทุกคนจะมีสิทธิ เพราะพบว่าผู้ที่เป็นเจ้าของพื้นที่ในป่าชายเลนเพื่อปลูกจากเกือบทั้งหมดเป็นกลุ่มเครือญาติเดียว คือกลุ่มตระกูลที่เป็นผู้นำท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลุ่มตระกูลใหญ่ในหมู่บ้าน แม้เมื่อสมาคมหยาดฝนซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่เคลื่อนไหวเรื่องการฟื้นฟูทรัพยากรในเขตจังหวัดตรังได้เข้าไปสนับสนุนให้ชาวบ้านจัดตั้งป่าชายเลนชุมชนในเขตลุ่มน้ำปะเหลียน ซึ่งสามารถดำเนินการได้ในหลายหมู่บ้าน แต่ในหมู่บ้านแห่งนี้ไม่สามารถดำเนินการได้ทั้งที่มีชาวบ้านหลายคนเห็นด้วยและเข้าไปมีส่วนร่วมร่วมกับสมาคมหยาดฝนในการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชนในหมู่บ้านอื่น ทั้งนี้เพราะกลุ่มผู้ถือครองป่าชายเลนเป็นทรัพยากรส่วนตัวไม่ยอม จนกระทั่งมีข่าวว่ากรมป่าไม้จะนำป่าชายเลนแห่งนี้ไปจัดการใหม่เป็นป่าเฉลิมพระเกียรติ ผู้ถือครองป่าชายเลนดังกล่าวซึ่งเป็นกลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นด้วยจึงประสานงานไปยังสมาคมหยาดฝนว่าอยากทำป่าชายเลนให้เป็นป่าชุมชน ซึ่งสมาคมหยาดฝนก็เข้าไปสนับสนุนโดยประสานงานกับทางราชการที่เกี่ยวข้อง

และเห็นพร้อมกันประกาศให้ป่าดังกล่าวเป็นป่าชายเลนชุมชน แต่ว่าเมื่อมีการเลือกตั้ง คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนกลุ่มผู้ถือครองป่าชายเลนก็ใช้เสียงส่วนใหญ่เลือกกลุ่มตัวเองเข้าไปเป็นส่วนใหญ่ คณะกรรมการดังกล่าวจึงไม่ได้ดำเนินการอะไรที่จะให้ป่าชายเลนเป็นป่าชุมชน แต่ยังคงปล่อยให้มีการถือครองป่าชายเลนเพื่อใช้ประโยชน์ตามเดิม แต่คณะกรรมการดังกล่าวคอยรับหน้าและสร้างข่าวสารเรื่องป่าชายเลนชุมชนให้ปรากฏแก่ภายนอก แต่ไม่ค่อยมีใครสามารถเข้าไปดูป่าแห่งนี้ถึงพื้นที่ป่าด้านใน ได้แต่เพียงเห็นรอบนอกซึ่งยังคงเป็นป่าชายเลนอยู่ โดยที่พื้นที่ป่ารอบนอกกลายเป็นป่าจากเกือบหมดสิ้นแล้ว ดังนั้นป่าชายเลนแห่งนี้จึงมีความซับซ้อนในเรื่องสิทธิของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยกฎหมายแล้วรัฐจะเป็นเจ้าของ แต่รัฐยอมมอบอำนาจในการจัดการให้แก่ชุมชน แต่ชุมชนก็ไม่ได้มีอำนาจจริง และยอมให้กลุ่มบุคคลบางกลุ่มถือครองเพื่อใช้ประโยชน์ แต่ว่าการถือครองดังกล่าวก็ไม่มั่นคง เพราะเกรงว่ารัฐจะเอาคืน ในขณะที่ชาวบ้านกลุ่มอื่นที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ก็เริ่มที่จะวิพากษ์วิจารณ์และเรียกร้องให้คืนพื้นที่ป่าให้กลับมาเป็นของส่วนรวม ส่วนสมาคมหยาดฝนก็อยู่ในสภาพกลืนไม่เข้าคายไม่ออก เพราะตนเป็นผู้เข้าไปสนับสนุนให้ป่าชายเลนดังกล่าวเป็นป่าชุมชน แต่ว่ากลับไม่สามารถผลักดันให้ป่าชุมชนได้อย่างแท้จริง

งานวิจัยของพฤกษ์ เกาวิล (2542) เรื่อง พลวัตของความขัดแย้งในการเข้าถึงพื้นที่ป่า: กรณีศึกษาหมู่บ้านป่าชุมชนในจังหวัดลำพูน ได้ชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งที่เกิดจากความซับซ้อนของสิทธิบนฐานทรัพยากรเดียวกันเช่นกัน แต่เน้นในอีกแง่มุมหนึ่ง โดยชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งที่เกิดจากกลุ่มชาวบ้านที่มีความแตกต่างหลากหลายที่ต้องการช่วงชิงอำนาจควบคุมการเข้าถึงทรัพยากร (control of access) กล่าวคือ ภายใต้กระแสการค้าที่ดินซึ่งขยายตัวสู่ชุมชน ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งคือ “กลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น” ซึ่งเป็นกลุ่มอุปถัมภ์ในหมู่บ้านที่เชื่อมโยงกับกลุ่มอิทธิพลระดับเหนือหมู่บ้านได้ร่วมกันเป็นนายหน้าชักชวนให้ชาวบ้านขายพื้นที่ป่า โดยสร้างความชอบธรรมจากการอ้าง “ความเป็นเจ้าของ” พื้นที่ป่าตามหลักกรรมสิทธิ์เอกชน ในขณะที่ “กลุ่มอำนาจชุมชน” ซึ่งเป็นกลุ่มที่ต้องการปกป้องทรัพยากรไว้เพื่อการยังชีพและมีผู้นำที่ต้องการช่วงชิงอำนาจในชุมชนจากผู้นำฝ่ายตรงกันข้ามได้รวมตัวกันขัดขวางโดยการอ้างสิทธิการจัดการทรัพยากรของส่วนรวม ภายใต้หลักจารีตประเพณีของชุมชน พร้อมกับแปรอำนาจตามจารีตประเพณีให้เป็นอำนาจที่มีลักษณะเป็นทางการสูงขึ้นโดยการก่อตั้งป่าชุมชน และเมื่อรัฐได้ขยายอำนาจเพื่อควบคุมทรัพยากรพื้นที่ป่าดังกล่าวอย่างเข้มงวดมากขึ้น กลุ่มอำนาจทั้งสองฝ่ายของชุมชนได้หันมาร่วมกันปกป้องสิทธิการจัดการป่าของชุมชน ในขณะที่รัฐได้นิยามตนเป็นผู้อนุรักษ์ป่า พร้อมกับการสร้างภาพให้ชาวบ้านเป็นผู้ทำลายป่าเพื่อสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจควบคุมทรัพยากรป่าดังกล่าว

การขยายตัวของอำนาจรัฐในการจัดการทรัพยากร

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนท้องถิ่นที่พึ่งพาอาศัยป่ากับรัฐซึ่งต้องการควบคุมจัดการป่าเพื่อเป้าหมายเชิงพาณิชย์ และเชิงอนุรักษ์นั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทั่วโลกตั้งแต่ยุคล่าอาณานิคมที่ประเทศมหาอำนาจจากยุโรปได้เข้าไปยึดครองและแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติจากประเทศซีกโลกใต้มาจนถึงปัจจุบัน กระบวนการผูกขาดอำนาจและผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของเจ้าอาณานิคมเป็นไปอย่างซับซ้อน ไม่เพียงแต่การเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรโดยตรง แต่ยังสร้าง "ความชอบธรรม" ต่อการใช้อำนาจดังกล่าวด้วยวาทกรรม "การจัดการป่าแบบวิทยาศาสตร์" (scientific forestry) และวาทกรรมการพัฒนา วาทกรรมเหล่านี้ปฏิบัติการผ่านระบบโครงสร้างการเมือง ตลอดจนเผยแพร่ผ่านกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐเพื่อเปลี่ยนความหมายและความสำคัญของ "ป่า" เสียใหม่ ตลอดจนปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชุมชนในพื้นที่ป่าให้กลายเป็น "ชายขอบ" ของอำนาจในการจัดการทรัพยากร และชายขอบของการพัฒนาด้วย อำนาจและผลประโยชน์ดังกล่าวได้แบ่งปันแก่ชนชั้นนำของรัฐในประเทศซีกโลกใต้ ในฐานะนายหน้า (comprador) ของตะวันตก จึงไม่แปลกใจว่าแม้ผ่านพ้นยุคอาณานิคมไปแล้ว ทำไมปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนในพื้นที่ป่าจึงยังคงอยู่ต่อไป ประเทศไทยเองแม้ไม่เคยตกเป็นอาณานิคมอย่างเป็นทางการ แต่ก็ตกอยู่ภายใต้ชุดวาทกรรมอาณานิคมดังกล่าว ทำให้ปัญหาการใช้อำนาจรัฐต่อประชาชนในพื้นที่ป่ากลับมีความรุนแรงและซับซ้อน (กฤษฎา บุญชัย, 2549)

กระบวนการรวมศูนย์อำนาจของรัฐเหนือทรัพยากรที่ทรงอำนาจที่สุดกระบวนการหนึ่งคือการผนวกพื้นที่ป่าเข้าเป็นอาณาบริเวณของรัฐ หรือที่เรียกว่า การสร้างอำนาจรัฐเหนืออาณาบริเวณ (territorialization) ซึ่งปีเตอร์ แวนเดอร์ กีสต์ (Peter Vander Geest) และแนนซี ลี เพรุโซ (Nancy Lee Peruso) ได้เสนอบทความเรื่อง "การกำหนดอาณาเขตดินแดนและอำนาจรัฐในประเทศไทย" โดยบทความดังกล่าวได้อธิบายถึงการสร้างอำนาจรัฐเหนืออาณาบริเวณ (territorialization) ว่าหมายถึง กระบวนการที่รัฐเข้าควบคุมผู้คนและการกระทำของคน ด้วยการลากเส้นเขตแดนโดยรอบพื้นที่ทางภูมิศาสตร์แล้วทำการกีดกันบุคคลบางจำพวกออกไปจากพื้นที่นั้น ตลอดจนห้ามมิให้กระทำ หรือบัญญัติให้กระทำกิจกรรมได้เฉพาะเพียงบางอย่างภายในเขตแดนที่วงไว้เท่านั้น กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นได้ด้วยการใช้แนวคิดเรื่องการสร้างรัฐชาติ ซึ่งจะต้องมีองค์ประกอบของอาณาเขตดินแดนที่ชัดเจน เพื่อง่ายต่อการปกครองและควบคุมจัดการทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและคนภายในอาณาเขตดินแดน โดยการใช้อำนาจผ่านทางกฎหมายและใช้เทคโนโลยีแผนที่สมัยใหม่ทำการขีดเส้นแบ่งพื้นที่อาณาเขตต่าง ๆ เพื่อเอื้ออำนวยให้รัฐสามารถควบคุมและจัดการพื้นที่ได้ง่ายขึ้น ในขณะเดียวกันด้วยกระบวนการที่เร่งรีบ มองพื้นที่แบบผิวเผิน

และง่ายต่อการจัดการ ไม่คำนึงถึงพื้นที่การใช้งานทางกายภาพของชุมชนตามความเป็นจริง จนบางครั้งเกิดการขีดเส้นแบ่งที่ทับซ้อนกับพื้นที่ที่ชาวบ้านอาศัยอยู่หรือใช้ประโยชน์อยู่ก่อน ส่งผลให้พื้นที่ทำกินของชาวบ้านจำนวนไม่น้อยถูกผนวกกลายเป็นพื้นที่ป่าสงวนของรัฐไป ก่อให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงขึ้นได้ (Geest and Peluso, 1995) ซึ่งการกำหนดอาณาบริเวณดังกล่าวของรัฐมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อสร้างรายได้ตามแนวคิดอรรถประโยชน์นิยมในระบบสังคมทุนนิยม และการอ้างเหตุผลในเชิงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ

ประเด็นการขยายอำนาจรัฐในการควบคุมทรัพยากรเพื่อสร้างรายได้ตามแนวคิดอรรถประโยชน์นิยมในสังคมทุนนิยมนั้น มีนักวิชาการได้เสนอให้เห็นถึงความแยบยลในการอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรโดยรัฐเพื่อจุดมุ่งหมายทางด้านการเพิ่มรายได้ และเพื่อประโยชน์ในด้านการพาณิชย์จากการนำทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ มาเป็นสินค้าจนส่งผลให้เกิดความขัดแย้งไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

เจมส์ ซี สก็อตต์ ได้ชี้ให้เห็นถึงมูลเหตุที่สำคัญในการอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐที่สามารถศึกษาได้จากพัฒนาการของวิชาการป่าไม้ว่า เกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1765 - 1800 ในปรัสเซียและแซกโซนี (ต่อมารวมเป็นเยอรมัน) โดยมีพื้นฐานความต้องการของรัฐในการแสวงหาประโยชน์รายได้ และภาษีจากการตัดไม้ในป่าเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม ภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม เพื่อให้การควบคุมผลประโยชน์การทำให้ไม่เกิดรายได้สูงสุดแก่รัฐ รัฐจึงได้พัฒนาวิธีคิด และระบบในการสำรวจ ตีตรา จัดวางแปลง วิธีการตัดฟันไม้ให้มีประสิทธิภาพ ศาสตราจารย์ดังกล่าวต่อมาจึงได้รับการขนานนามว่าเป็น "การจัดการป่าแบบวิทยาศาสตร์" ที่เข้ามาแทนที่วิธีคิด และความสัมพันธ์ของคนกับป่าตามวัฒนธรรมประเพณีเดิม ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนที่อาศัยอยู่ดั้งเดิมในเขตพื้นที่ป่าดังกล่าว (Scott, 1998, 13-14)

การศึกษาของสไตล สว่างโศภ (2541) กรณีโครงการไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล พบว่าการสร้างเขื่อนปากมูลทำให้ความหลากหลายในการประกอบอาชีพลดลงทำให้เกิดความอดคัดัดขัดสนต้องพึ่งพาตลาดและร้านค้า และเกิดความขัดแย้งในชุมชนขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งเป็นฐานการผลิตจากการทำเพื่อเลี้ยงชีพเป็นการผลิตเพื่อแสวงหาเงินตราแหล่งทำมาหากินในชุมชนลดลง และเสื่อมโทรมลง ผู้คนในชุมชนต่างอยู่แบบไม่พึ่งพาและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งการศึกษาดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงการที่ชาวบ้านจะต้องตกเป็นผู้แบกรับภาระจากผลกระทบของการสร้างเขื่อนปากมูลที่รัฐดำเนินการสร้างขึ้นเพื่อการสนับสนุนการพัฒนาประเทศในระดับมหภาค โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่คนในท้องถิ่น

การใช้วาทกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอีกกรณีหนึ่งที่รัฐนำไปอ้างความชอบธรรมในการได้สิทธิเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการจัดการทรัพยากรแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา นิเวศวิทยา (ecology) เป็นแหล่งผลิต วาทกรรมว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้กฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ที่มองธรรมชาติแยกขาดออกจากมนุษย์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่รัฐในประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทยนำไปใช้กำหนดนโยบายการจัดการเขตป่าอนุรักษ์ โดยการเก็บรักษาผืนป่าเอาไว้ให้เป็นพื้นที่ปราศจากมนุษย์และปลอดจากการรบกวน ชุมชนในป่าถูกมองว่าเป็นสิ่งแปลกปลอมของธรรมชาติ ขณะที่กิจกรรมการใช้ประโยชน์จากป่าซึ่งเคยมีมาแต่ดั้งเดิมถูกมองว่าเป็นวิธีที่ทำลายธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นการทำไร่เก็บหาของป่า ล่าสัตว์ ฯลฯ นำไปสู่การกีดกันชุมชนท้องถิ่นจากการเข้าถึงป่าไม่ว่าจะเป็นการอยู่อาศัยในเขตป่า หรือการใช้ประโยชน์จากป่า และเป็นที่มาของนโยบายอพยพคนออกจากป่า (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2548, 10 – 45)

งานวิจัยเรื่อง “วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน” ของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด (2538) ได้ชี้ให้เห็นชัดเจนถึงบทบาทของรัฐไทยที่ใช้วิธีประกาศเขตป่าอนุรักษ์ประเภทต่าง ๆ ทำให้เกิดปัญหาในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน กล่าวคือก่อนการประกาศเขตป่าเป็นป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย ในเขตป่าทุกประเภทมีประชากรทั้งชาวพื้นราบและชาวเขาอาศัยอยู่แล้ว ตามลักษณะของวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น หลังการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ เช่น เขตอุทยานแห่งชาติ ชาวบ้านถูกจำกัดพื้นที่ทำกิน ทำให้เกิดอุปสรรคต่อการพัฒนาการเกษตร เพราะชาวบ้านไม่สามารถใช้ที่ดินได้อย่างเหมาะสม

มีงานวิจัยหลายเรื่องที่เสนอให้เห็นความขัดแย้งระหว่างอุทยานแห่งชาติกับชาวบ้าน เช่น งานของฟิลิป เดียร์เดน (Dearden, 1996) เรื่อง “อุทยานแห่งชาติและชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย: กรณีศึกษาต๋อยอินทนนท์” ชี้ให้เห็นว่ารัฐมองว่าชาวเขาที่เข้าไปตั้งถิ่นฐานในเขตอุทยานแห่งชาติต๋อยอินทนนท์นั้นเป็นตัวทำลายความสมดุลของระบบนิเวศ รัฐจึงเข้ามาจัดการโดยการจัดตั้งเขตอุทยานแห่งชาติขึ้น ซึ่งนอกจากชาวบ้านจะไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ดั้งเดิมแล้ว ยังมีส่วนสำคัญในการกีดกันชาวบ้านในการมีส่วนร่วมรักษาความหลากหลายและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ

งานศึกษาของ ชานนท์ คำทอง (2537) เรื่อง กระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกรในป่า: กรณีศึกษาป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ก็ให้รายละเอียดชัดเจนเช่นกันถึงกรณีที่รัฐประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติแล้วไป

กระทบต่อความอยู่รอดของชาวบ้าน โดยชี้ให้เห็นว่ารัฐได้อ้างถึงการจะอนุรักษ์ป่า โดยการกำหนดกฎหมายเป็นกรอบในการปฏิบัติ เช่น การกำหนดเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตงทำให้พื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของเกษตรกรซึ่งอยู่มาก่อนถูกยึดพื้นที่ดังกล่าวเป็นป่าสงวนแห่งชาติไป แม้รัฐจะเพิกถอนเขตป่าให้บางส่วนก็เพิกถอนเฉพาะพื้นที่ราบ แต่ที่ในความเป็นจริงที่ดินทำกินของเกษตรกรมีทั้งที่อยู่บนที่สูงและที่ราบเชิงเขาด้วย จึงส่งผลให้ที่ดินทำกินของเกษตรกรยังอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติอีกมาก ความกดดันต่อการใช้พื้นที่เริ่มเข้มข้นเมื่อรัฐมีโครงการปลูกป่าบนพื้นที่ที่ถูกกำหนดว่าเสื่อมโทรมในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นบริเวณเดียวกับพื้นที่ทำกินของเกษตรกร จึงทำให้สิทธิซ้ำซ้อนกัน และเกิดความขัดแย้งในการใช้พื้นที่ระหว่างรัฐกับประชาชนมาโดยตลอด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะรัฐละเลยที่เข้าไปสำรวจพื้นที่ป่าก่อนที่จะมีการกำหนดเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และขั้นตอนในการดำเนินการนั้น ชาวบ้านไม่สามารถรับรู้หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนด และในบางพื้นที่หากรัฐมองเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่มีทัศนียภาพสวยงามจะกำหนดเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ เพื่อที่จะอนุรักษ์ป่า ซึ่งล้วนเป็นการสร้างข้อจำกัดให้กับเกษตรกรที่เคยพึ่งพาป่านั้นอยู่ เพราะการใช้มาตรการทางกฎหมายจากส่วนกลางที่เข้มงวดมากขึ้น ทำให้เกษตรกรไม่สามารถพึ่งพาป่าได้เหมือนเดิม

จากที่บทวนเอกสารมาจะเห็นได้ว่าการขยายตัวของอำนาจรัฐในการจัดการทรัพยากรนั้นในด้านหนึ่งจะมีผลสำคัญต่อการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ป่าของชาวบ้าน ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐแล้ว ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งในหมู่บ้านกันเองด้วย เพราะชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากป่าตามหลักจารีตเดิม แต่คนบางกลุ่มอาจได้สิทธิพิเศษมากกว่าคนกลุ่มอื่นด้วยการมีอำนาจแบบใหม่บางอย่าง เช่น การเป็นผู้ปกครองท้องถิ่น การใกล้ชิดกับทางราชการ ในอีกด้านหนึ่งรัฐที่ขยายอำนาจเข้าไปจัดการป่าด้วยการอ้างเรื่องอนุรักษ์กลับไม่สามารถอนุรักษ์ป่าไว้ได้ เพราะในขณะที่ยึดกันชาวบ้านกลับเปิดโอกาสให้กลุ่มอื่น ๆ เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้ เช่น การเปิดให้มีการเช่าพื้นที่ปลูกป่า อันก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับคนกลุ่มใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอีก

การขยายตัวของเกษตรเชิงพาณิชย์กับการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการ ทรัพยากร

การขยายตัวของเกษตรเชิงพาณิชย์หมายถึงการขยายตัวของเกษตรที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด ซึ่งมีผลสำคัญให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในลักษณะที่มีผู้เข้าถึงทรัพยากรแตกต่างกันหลากหลายกลุ่มมากขึ้น พยายามถือครองทรัพยากรส่วนรวมเป็นทรัพย์สินส่วนตัวมากขึ้น และใช้ทรัพยากรส่วนรวมแบบชุดีร็ดมากขึ้น

งานวิจัยของ รัตนาพร เศรษฐกุล และคณะ (2546) เรื่อง สิทธิชุมชนท้องถิ่นชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย : อดีตและปัจจุบัน กรณีศึกษาและปัญหา เสนอว่าการพัฒนาของรัฐและการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจของประเทศก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากสำหรับชาวเขา วัฒนธรรมถูกบั่นทอนด้วยระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม รวมทั้งระบบสิทธิแบบปัจเจกก็ขยายไปสู่ชาวเขาอย่างรวดเร็ว แม้ว่ารัฐธรรมนูญจะกำหนดให้ชาวเขาสามารถดำรงรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้ได้ แต่ชาวเขากลับถูกบังคับให้เลือกในสิ่งที่สังคมปัจจุบันกำลังดำเนินอยู่ เพื่อการดำรงอยู่ในสังคมทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้การพัฒนาชาวเขายังคงดำเนินชีวิตด้วยการหาของป่า ล่าสัตว์อยู่ และที่สำคัญทั้งระบบตลาดและภาครัฐพยายามกดดันให้ชาวเขาหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวซึ่งเป็นพืชเชิงพาณิชย์เพื่อรองรับตลาด

งานวิจัยของ อະภัย วาณิชประดิษฐ์ (2546) เรื่อง พลวัตความรู้ท้องถิ่นในฐานะปฏิบัติการของการอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรบนที่สูง: กรณีศึกษาชุมชนม้งแม่สะ อำเภอมะหิมา จังหวัดเชียงใหม่ ชี้ให้เห็นว่าชุมชนม้งแม่สะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่า มีการจัดการทรัพยากรในระบบทรัพย์สินแบบจารีต แต่เมื่อชุมชนต้องพึ่งกลไกตลาดและอำนาจรัฐมากขึ้น ทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงสัญญาและความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ทำให้ชุมชนถูกเอาเปรียบจากระบบตลาด การถูกกดดันในเรื่องอาณาเขตพื้นที่การอนุรักษ์จากภาครัฐ ทำให้รูปแบบการทำการเกษตรเปลี่ยนไปคือ พื้นที่ทางการเกษตรลดลงแต่ความต้องการผลผลิตของตลาดเพิ่มขึ้น ทำให้ชาวบ้านต้องหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวและใช้สารเคมีเพื่อให้ได้ผลผลิตเพียงพอ และการเข้ามาแทรกแซงของทั้งสองระบบนี้เองก็ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป คือ ชาวบ้านบางส่วนต้องออกไปทำงานนอกภาคเกษตร และเกิดอาชีพค้าขายเนื่องจากรัฐเข้ามาส่งเสริมการท่องเที่ยวชาวเขา

ทั้งนี้การขยายตัวของเกษตรเชิงพาณิชย์จะสัมพันธ์กับการส่งเสริมของรัฐด้วย ซึ่งมีงานวิจัยหลายเรื่องที่เสนอประเด็นนี้ เช่น งานวิจัยของอานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ชาวสอาด เรื่อง “วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน” ได้เสนอให้เห็น

ถึงกรณีการส่งเสริมด้านการเกษตรเชิงพาณิชย์โดยอ้อมจากทางภาครัฐด้วยการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกผ่านการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภค เช่น ถนน ไฟฟ้า ระบบชลประทาน เพื่อเชื่อมโยงชุมชนกับตลาดได้สะดวกยิ่งขึ้น การจัดสรรพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมแก่ชาวเขาเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจโดยมุ่งหวังให้เกิดการขยายตัวของพืชเศรษฐกิจเพื่อตอบสนองตลาดทุนและการส่งออกสร้างรายได้แก่ประเทศ และการจัดตั้งสถาบันการเงินในรูปแบบสหกรณ์เพื่อการเกษตร รวมถึงการเข้ามาของเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ เช่น เมล็ดพันธุ์ข้าวไวแสง ปุ๋ย ยา รถแทรกเตอร์ และอื่น ๆ ได้ส่งผลให้ชาวบ้านทำการผลิตเพื่อขายมากขึ้น การขยายตัวของพืชพาณิชย์ยังขยายตัวไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในที่สูงที่เป็นแหล่งทำเงินแหล่งใหม่ ส่วนในเขตที่ดอนการขยายตัวของพืชพาณิชย์นั้นคงจะเพิ่มขึ้นในอัตราที่ลดลงเพราะมีพื้นที่จำกัดลงทุกที นอกจากนี้การขยายพื้นที่เพาะปลูกเนื่องจากแรงจูงใจทางรายได้ของพืชใหม่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหมู่บ้านที่ศึกษาในเขตภูเขา เช่น การปลูกกาแฟอาราบิก้าซึ่งทำรายได้ดีมากจูงใจให้ชาวบ้านที่มีทุนขยายพื้นที่ปลูกต่อไป และเริ่มออกจากระบบเกษตรยังชีพไปสู่ระบบเกษตรถาวรเชิงพาณิชย์ ส่งผลให้การปลูกข้าวไร่ลดลงเพื่อเอาแรงงานไปดูแลกาแฟ ตลอดจนเมื่อราคาข้าวโพดได้เพิ่มสูงขึ้นชาวบ้านได้เพิ่มพื้นที่การเพาะปลูกมากยิ่งขึ้นตามลำดับจนบางครั้งมีผลผลิตในตลาดมากทำให้ราคาข้าวโพดตกต่ำ เกิดการขาดทุนในกลุ่มเกษตรกรและนำไปสู่ปัญหาหนี้สิน และการถ่ายโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินของเกษตรกรไปสู่นายทุนมากยิ่งขึ้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2538)

सानิจจ์ วิริยะกิจสุนทร (2550) ในบทความเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการผลิตและสังคมชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง ได้เสนอให้เห็นถึงการขยายตัวของการเกษตรเชิงพาณิชย์ที่เกิดจากการสนับสนุนโดยอ้อมของรัฐที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการทรัพยากร โดยรัฐเข้าไปพัฒนาระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น การสร้างถนน ไฟฟ้า ทำให้ชาวบ้านมีการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มคนภายนอกชุมชนมากขึ้น พ่อค้าแม่ค้าได้เข้าไปซื้อผลผลิตทางการเกษตรถึงชุมชน และกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าเหล่านี้เป็นคนกลุ่มแรก ๆ ที่นำเอาความทันสมัยและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น รถไถนา ปุ๋ยเคมี ยากำจัดวัชพืช และยาฆ่าแมลง จากเมืองเข้ามาแนะนำส่งเสริมให้ชาวบ้านเริ่มใช้ เมื่อมีคนในชุมชนทดลองใช้แล้วได้ผลดี ชาวบ้านคนอื่น ๆ ก็นิยมใช้ตาม ๆ กันไป เพราะผลิตภัณฑ์เหล่านี้ใช้ง่าย ไม่มีขั้นตอนยุ่งยากซับซ้อน และข้อที่สำคัญคือเห็นผลได้ชัดเจนและรวดเร็ว นอกจากนี้นโยบายการส่งเสริมการศึกษาของภาครัฐยังทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนวิธีคิดและอุดมการณ์การผลิตเป็นแบบใหม่คือ การผลิตเพื่อขายและตอบสนองความต้องการของตลาดเพิ่มมากขึ้น

สอดคล้องกับงานวิจัยของทวีศักดิ์ สุขรัตน์ (2550,196-228) เรื่อง “บทบาทของภาคประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำคลองกะแต” ที่ได้เสนอให้เห็นถึงผลกระทบจากการพัฒนาโดยภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยชี้ให้เห็นว่ารัฐ องค์กรบริหารส่วนจังหวัด และองค์กรบริหารส่วนตำบล พัฒนาลองกะแตอย่างขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคองค์กรทางสังคม ที่เห็นได้ชัดเจนคือการสร้างเขื่อนกั้นน้ำ และฝายน้ำล้น ซึ่งมีเป็นช่วง ๆ ในเขตลุ่มน้ำคลองกะแต โดยการสร้างเขื่อนกั้นน้ำและฝายน้ำล้นดังกล่าวขาดการวิเคราะห์ผลได้ผลเสีย และผลกระทบอย่างรอบด้าน ทำให้เขื่อนเหล่านั้นกลายเป็นสิ่งชำรุด เหลือซากปรักหักพังอย่างน่าเสียดายงบประมาณที่สูงเกินไป ส่วนอาชีพที่ตามมาภัยน้ำคลองกะแต คือ การทำนา ทำสวน และทำนาุ้ง ต้องตกอยู่ในสภาพ นาข้าวล้มเป็นนาร้าง แปรสภาพไปเป็นนาป่าละเมาะ บ้านจัดสรร การนำเขื่อนกั้นน้ำ โดยสหกรณ์นิคมส่งผลให้เกษตรกรไปบุกเบิกป่าชายเลน วันนี้เหลือเพียงซากนาุ้งร้างที่เต็มไปด้วยขยะ เกษตรกรเป็นหนี้สิน ล้มละลาย

งานวิจัยของชลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ (2552) เรื่อง ปัญหาในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในป่าพรุช่วงก่อนและหลังการเกิดโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ได้ให้ความชัดเจนยิ่งขึ้นในกรณีที่รัฐสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจ มีผลให้เกิดความขัดแย้งกันของคนกลุ่มต่าง ๆ ในการแย่งพื้นที่ป่าปลูกพืชเศรษฐกิจตามแรงกระตุ้นของรัฐดังกล่าว โดยกล่าวถึงนโยบายสนับสนุนการขยายพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันของรัฐ ทำให้พื้นที่การปลูกปาล์มขยายตัวอย่างมากในเขตป่าพรุ ในขณะที่ทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าพรุเพื่อนำมาปลูกปาล์มน้ำมันเป็นจำนวนมากทั้งในที่ดินถือครองที่ที่เอกสารสิทธิและไม่มีเอกสารสิทธิ ที่ดินได้กลายเป็นสิ่งที่ต้องการของบุคคลหลายกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มนายทุน ผู้นำ ช่างราชการ รวมทั้งชาวบ้านด้วย ส่งผลให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรที่ดินเกิดขึ้นและมีระดับความรุนแรงมากกว่าในอดีต

การเคลื่อนไหวต่อการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากร

แนวคิดที่สนใจการเคลื่อนไหวของประชาชนในการต่อรองเพื่อให้สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้คือแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง โดยแนวคิดนี้จะมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ส่วนแรกคือ บริบทที่มาของการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม ส่วนที่สองคือ ความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากร ส่วนที่สามคือ ผลสะท้อนทางการเมืองที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ซึ่งในส่วนที่สามนี้สนใจประเด็นผู้ด้อยโอกาสที่ได้รับผลกระทบจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากร และถูกเบียดขับไม่ให้เข้าถึงทรัพยากรได้เช่นเดิม โดยมุ่งไปที่ประเด็นผู้ไร้อำนาจที่ต้องตกอยู่ในวงจรอุบาทว์ของความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมและความยากจน ว่ามีวิธีรวมตัวต่อต้านรัฐ ชนชั้นนำ

ทางเศรษฐกิจ หรืออื่น ๆ อย่างไร จากการที่พวกเขาต้องสูญเสียของทรัพยากรที่ตนเองต้องพึ่งพิง การเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับชาติมีผลกระทบต่อกระบวนการทางการเมืองอย่างไร การเคลื่อนไหวต่อต้านและประท้วงในรูปแบบต่าง ๆ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อกลุ่มสถานภาพเดิมอย่างไร และกลุ่มผู้มีอำนาจมีวิธีการจัดการกับการต่อต้านนี้อย่างไร (Bryant, 1992, 24-27)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543, 23) ได้สรุปถึงแนวคิดนิเวศวิทยาให้ชัดเจนเพื่อสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือทางความคิดได้ว่า แนวนิเวศวิทยาการเมืองในระยะหลังได้หันมาให้ความสนใจศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของระบบการจัดการทรัพยากร โดยการสร้างและนิยามความหมาย ตลอดจนการต่อรองในด้านความชอบธรรมของอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากร โดยเน้นการศึกษาพลวัตและมุมมองของชุมชนท้องถิ่นผ่านปฏิบัติการและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อเปิดเวทีในการแสดงความคิดเห็น และการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร

งานวิจัยของอัจฉรา รักยุติธรรม (2543) เรื่อง นิเวศวิทยาการเมืองของไฟฟ้าในประเทศไทย: กรณีศึกษาไฟฟ้าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ เสนอให้เห็นถึงกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเครือข่ายหรือภาคีต่าง ๆ เพื่อต่อสู้และสร้างความชอบธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ด้อยอำนาจ จึงพบว่า ท่ามกลางการถูกกล่าวประณามและการถูกกีดกันจากการเข้าถึงทรัพยากรอันเนื่องมาจากนโยบายการอนุรักษ์ และกรณีปัญหาไฟฟ้า มิได้ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่ด้อยอำนาจยอมจำนน ในทางตรงกันข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้เคลื่อนไหวในหลายแนวทางเพื่อต่อสู้กับการถูกกระทำดังกล่าว **แนวทางแรก**คือ การสร้างเครือข่ายระหว่างผู้ประสบปัญหาเดียวกัน ในนามของกลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทอง และกลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้ง ได้มีบทบาทในการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนที่มีระบบนิเวศเชื่อมต่อกันเพื่อดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรร่วมกัน ทรนงค์สร้างการยอมรับบทบาทการเป็นผู้ดูแลรักษาป่าต่อสาธารณะ และผลักดันทางนโยบาย ตลอดจนประสานความร่วมมือและขอรับการสนับสนุนจากองค์กรประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนอื่น ๆ เช่น คกก. IMPECT ซึ่งมีอุดมการณ์แนวคิดที่คล้ายคลึงกัน **แนวทางที่สอง**คือ การพัฒนาแบบแผนและเครื่องมือในการจัดการทรัพยากร ได้แก่ การจัดทำขอบเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า และการใช้แผนที่ในการอ้างสิทธิ์เหนือพื้นที่เหล่านั้น การพัฒนากิจกรรมในการรักษา เช่น การบวชป่า การทำแนวกันไฟ การดงแซ่ซึ่งปรับประยุกต์มาจากพิธีกรรมตามจารีตประเพณีดั้งเดิม เป็นต้น ซึ่งนับเป็นยุทธวิธีในการผลิตซ้ำอุดมการณ์ในการจัดการป่า และช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในสังคมให้เข้าใจและยอมรับแนวทางการจัดการทรัพยากรโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น

ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ (2543) ศึกษาเรื่อง นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเงื่อนไขขนาดใหญ่ในประเทศไทย : กรณีศึกษาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น พบว่า การเมืองแบบใหม่ของชาวบ้านที่ใช้วิธี “การเมืองของข้อมูล” โดยการสร้างสื่อเองในยุคที่ไม่สามารถเข้าถึงสื่อได้ และถูกปิดล้อมด้านข้อมูลข่าวสาร การให้ข้อมูลต่อกลุ่มคนต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง การนำเสนอวลชนลงพื้นที่เพื่อให้เห็นความจริงอีกด้านของเขื่อนที่ฝ่ายอำนาจนิยมไม่ต้องการเปิดเผย วิธีการต่อสู้ด้วยข้อมูลของชาวบ้านนี้ได้ทำให้สังคมเกิดความสงสัย อยากู๋ และมีกลุ่มที่ต้องการหาคำตอบให้กับสังคมตามมา จนกระทั่งมีการเข้าตรวจสอบศึกษาเพื่อหาคำตอบให้กับสังคมที่ผลออกมาล้วนแต่แสดงให้เห็นความไม่โปร่งใสชอบธรรมของเขื่อนซึ่งเป็นตัวแทนของวิทยาศาสตร์ ซึ่งการใช้วิธีการให้ข้อมูลของชาวบ้านดังกล่าวยังสามารถตอบได้กับกลุ่มอำนาจท้องถิ่นเมื่อผนวกกับการใช้การเมืองวัฒนธรรมจึงทำให้กลุ่มอำนาจท้องถิ่นส่วนใหญ่ที่แต่เดิมสนับสนุนเขื่อนได้หันมายอมรับฟังข้อเท็จจริง

จากงานศึกษาดังกล่าวพบประเด็นที่น่าสนใจคือ การต่อสู้ของชาวบ้านได้ทำให้เกิดหลักฐานการโต้เถียงในหลายแง่มุมที่ทำให้ “เขื่อนมิใช่คำตอบของการพัฒนา” ไม่ว่าจะเป็นแง่มุมของผลประโยชน์แอบแฝงของเขื่อน ความไม่มีเหตุผลหรือความไม่คุ้มค่าทางเศรษฐกิจและวิศวกรรมศาสตร์ ความไม่เป็นธรรมทางสังคม คุณค่าและมูลค่าความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้น การเคลื่อนไหวต่อสู้จึงเป็นเรื่องของ “การเมืองของความรู้” ที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เคยผูกขาดโดยชาวตะวันตก รัฐ นักวิชาการการเมือง บริษัทที่ปรึกษาต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ถือว่าเด็ดขาด เป็นที่เชื่อถือ ได้รับการยกย่อง และเป็นคำตอบของการพัฒนา ถูกชาวบ้านลุกขึ้นมาถามและท้าทาย การต่อสู้เช่นนี้แม้ว่าไม่โดดเด่นดังเช่น การเดินขบวน การชุมนุมแสดงพลังมวลชน ซึ่งเป็นวิธีการเคลื่อนไหวที่ชัดเจนในยามหน้าส่วหน้าขววน แต่การต่อสู้นี้ก็ทำให้เกิดผลอย่างใหญ่หลวง นั่นก็คือการทำลายความชอบธรรมของวิทยาศาสตร์การสร้างเขื่อนในทุกด้าน (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, 2543, 196-197)

แนวคิดอีกแนวคิดหนึ่งในการอธิบายผลของความขัดแย้งในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากร คือแนวคิดการจัดการความขัดแย้ง ผู้ที่พยายามอธิบายถึงแนวคิดนี้ เช่น สันติธาดา กาญจนพันธุ์ ซึ่งอธิบายถึงการจัดการความขัดแย้งว่ามี 2 ลักษณะ **ลักษณะแรก** เป็นวิธีจัดการความขัดแย้ง ที่นิยมใช้กันทั่วไป เช่น การหลีกเลี่ยง การยอมโอนอ่อน การประนีประนอม การเอาชนะ การไกล่เกลี่ยระหว่างคู่กรณี การไกล่เกลี่ยโดยมีคนกลางเข้ามาช่วย และการร่วมแรงร่วมใจกันแก้ปัญหา **ลักษณะที่สอง** เป็นวิธีการแบบจัดการความขัดแย้งที่เป็นวิธีการทางเลือก ซึ่งสันติธาดาชี้ว่าเป็นวิธีการที่น่าสนใจมากกว่า เพราะอาศัยกลไกทางวัฒนธรรมช่วย โดยวัฒนธรรมของคนกลุ่มต่าง ๆ มักจะมีวิธีการจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรที่มีความหลากหลาย วิธีดังกล่าวมีความเหมาะสม

กับวัฒนธรรมและเงื่อนไขของกลุ่มสังคมในแต่ละท้องถิ่นโดยเฉพาะ ตัวอย่างเช่นการใช้แรงงานกดดันภายในกลุ่มสังคม การขูดรีดขมิ้นทา การคว่ำบาตรหรือตัดออกนอกวงสมาคม การใช้ความรุนแรง การประจานในที่สาธารณะ การเล่นละคร การประกอบพิธีกรรม การใช้ไสยศาสตร์ การเยยวยาจิตใจ การใช้สายสัมพันธ์ทางเครือญาติ หรือการแบ่งแยกกลุ่มเครือญาติหรือกลุ่มเพื่อนบ้าน ทั้งนี้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่มีบทบาทในการจัดการความขัดแย้งอาจจะเป็นผู้นำ ชุมชนหรืออาจจะเป็นกลุ่มสังคมอื่น ๆ ก็ได้ เช่น กลุ่มเครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้านคณะกรรมการหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่น กลุ่มคนที่อยู่ในวัยเดียวกัน กลุ่มศาสนา สมาคมของกลุ่มชาติพันธุ์ หรือกลุ่มอื่น ๆ (สันติธิดา กาญจนพันธุ์, 2551, 221)

กรอบความคิดพื้นฐานในการวิจัย

ป่าประมัลลิกษณะเป็นทรัพยากรส่วนรวม แต่เดิมคนในชุมชนอาศัยเก็บลูกประและของป่าอื่น ๆ เพียงเพื่อยังชีพเป็นหลัก แรงกดดันของการผลิตเพื่อขายมีน้อย คนในชุมชนจึงร่วมกันใช้ร่วมกันดูแลด้วยกฎเกณฑ์ตามจารีตประเพณี ความขัดแย้งจึงมีน้อย ต่อเมื่อชุมชนถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจและระบบการเมืองที่ใหญ่กว่าผ่านการขยายตัวของการเกษตรเชิงพาณิชย์ การขยายอำนาจรัฐในการจัดการป่า การเปลี่ยนแปลงลักษณะสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรก็เข้มข้นมากขึ้นเป็นลำดับ

การขยายอำนาจรัฐเข้ามาจัดการป่าโดยประกาศผนวกเขตป่าดังกล่าวให้เป็นอุทยานแห่งชาติซึ่งทำให้รัฐมีอำนาจกีดกันไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ป่าได้อย่างที่เคยเป็นมา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ โดยชาวบ้านรู้สึกว่ป่าไม่ใช่ของพวกเขาอย่างที่เป็นมาในอดีต ในขณะที่รัฐซึ่งประกาศเป็นเจ้าของป่าก็ไม่มีกำลังควบคุมป่าได้อย่างทั่วถึง ทำให้ชาวบ้านยังคงแอบเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้ แต่เป็นการเข้าไปใช้โดยไม่ได้ดูแลรักษาเหมือนเดิม ในขณะที่เมื่อป่ากลายเป็นของรัฐไม่ใช่ของชุมชนทำให้คนจากพื้นที่อื่นพากันเข้าไปใช้ประโยชน์ โดยไม่เกรงใจชาวบ้านในชุมชน และคนในชุมชนก็ไม่สนใจการเข้ามาทำลายป่าของคนแปลกหน้าเหล่านี้ ในที่สุดก็นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่ชาวบ้านเคยพึ่งพิง

การขยายตัวของการเกษตรเชิงพาณิชย์ทำให้ในด้านหนึ่งทรัพยากรจากป่าที่ชาวบ้านเคยเก็บเพื่อบริโภคหรือใช้สอยในกระบวนการของการพึ่งตนเอง กลายเป็นสิ่งที่มีราคา ชาวบ้านจึงพากันเก็บออกมาขายอย่างเต็มที่ ยิ่งทรัพยากรตัวใดเป็นที่ต้องการมากหรือมีราคามากการแย่งชิงกันเก็บก็ยิ่งมีมากขึ้น โดยเฉพาะในบริบทที่รัฐประกาศให้ป่าเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ การลักลอบเข้าไปเก็บของป่าโดยไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์ก็ยิ่งมีมากขึ้น รวมทั้งมีบุคคลจากพื้นที่อื่นอันห่างไกลที่พากันมาเก็บของป่า

อย่างไม่เคารพหรือเกรงกลัวต่ออำนาจใด ๆ ก็ยิ่งทำให้ป่าถูกทำลายอย่างรวดเร็ว ในอีกด้านหนึ่งชาวบ้านก็ต้องการที่ดินในเขตป่าทำการเกษตรเชิงพาณิชย์เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดการค้า ค่อย ๆ รุกที่ดินเข้าไปทำกินในเขตป่าจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

การเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมาทั้งหมดประเด็นสำคัญก็คือ การเปลี่ยนแปลงสิทธิในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรในป่า ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนอกจากจะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรแล้วยังนำไปสู่ความขัดแย้งที่ซับซ้อน ทั้งความขัดแย้งทางโครงสร้างและความขัดแย้งที่ปรากฏผ่านผู้กระทำการ ความขัดแย้งทางโครงสร้างเช่นความขัดแย้งของอำนาจตามจารีตประเพณีกับอำนาจตามกฎหมายของรัฐ ความขัดแย้งของความต้องการที่จะอนุรักษ์ป่าของรัฐกับความต้องการให้ป่าเป็นแหล่งสร้างรายได้ ความขัดแย้งที่ปรากฏผ่านผู้กระทำการ เช่น ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยตนเอง ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐ ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับคนต่างถิ่นที่เข้ามาหาประโยชน์จากป่า

เมื่อนานเข้าป่าที่ถูกใช้สอยบนพื้นฐานของความขัดแย้งดังกล่าวก็เสื่อมโทรมมากขึ้นเป็นลำดับ ในที่สุดก็ถึงขั้นชาวบ้านรายรอบป่าที่พึ่งพิงป่ามาแต่อดีตไม่สามารถพึ่งพาป่าได้อีกต่อไป และมีความเดือดร้อนมากขึ้นเป็นลำดับ ในขณะที่คนต่างถิ่นเมื่อป่าเสื่อมโทรมพวกเขามากก็ไม่มาที่ป่านี้อีก ดังนั้นจึงเกิดการเคลื่อนไหวของคนในท้องถิ่นที่จะจัดการความขัดแย้งต่าง ๆ เสียใหม่เพื่อนำไปสู่การกำหนดสิทธิในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในเขตป่าที่เหมาะสม ซึ่งความคิดกว้าง ๆ จะออกมาในลักษณะของการต่อรองกับรัฐที่จะให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่า และสามารถกำหนดกฎเกณฑ์บางประการในการกำหนดให้ผู้ที่เข้าไปใช้ป่าต้องปฏิบัติตาม โดยชุมชนสามารถสร้างกลไกบางประการขึ้นมาควบคุมดูแลด้วย กลไกดังกล่าวอาจมีทั้งกลไกตามจารีตประเพณีและกลไกที่อ้างอิงจากกฎหมายของรัฐ